

ALEMÜDDİN Ebu'l-HASEN es-SEHÂVÎ
HAYATI, KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ VE ESERLERİ

(d. 558/1163 - v. 643/1245)

Yrd. Doç. Dr. Durmuş SERT (1)

Bu yazımızda konu edineceğimiz kırâat âlimi, H. VI. asrın kırâat sahasında en mümtaz şahsiyetlerinden ve bu sahada otorite olup, kırâatın tedrisinde bir çığır açan İmam Şâtîbî'ye öğrencilik yapmış ve üstadı nezdiinde kendisinden bahsettirmiş olan es-Sehâvî'dir.

A — HAYATI :

a) İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi :

es-Sehâvî'nin ismi, Ali'dir. Ced zinciri ise şöyledir: Ali b. Muhammed b. Abdissamed b. Abdilahad b. Abdilgâlib b. Attâs (2).

Künyesi, ebu'l-Hasen'dir.

Lakablarından da meşhur olanları şunlardır: el-İmâmü'l-Allâme, Alemüddîn, el-Mukri', el-Müfessir...

Doğduğu yere nisbetle es-Sehâvî (3), memleketi olması hasebiyle el-Mısri, Şâfiî mezhebine mensup olduğundan dolayı da eş-Şâfiî olarak nisbet edilmiştir. Bunlardan başka el-Hemedânî diye de nisbet edildiğini görüyoruz.

es-Sehâvî'nin isim, künye, lakab ve nisbelerini bir arada şöyle sıralayabiliriz :

Ali b. Muhammed b. Abdissamed b. Abdilahad b. Abdilgâlib b. Attâs el-İmâmü'l-Allâme Alemüddîn ebu'l-Hasen el-Hemedânî es-Sehâvî el-Mısri eş-Şâfiî el-Mukri' el-Müfessir en-Nahvî el-Luğavî.

(1) Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(2) ez-Zehabi, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ', (tah. Beşşar 'Avvad..., Beyrut, I. tab' 1405/1985), XXIII, 122; İbnü'l-Cezerî, Ğayetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ', (G. Bergstraesser neşri, Mısır, 1351/1932), I. 568. Ancak, ced zincirindeki son isim ez-Zehabi, Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale'Tabakât ve'l-Âsâr, (I. tab' Mısır, tarihsiz), II. 503 de "Attâs" olarak; ed-Dâvûdî, Tabakâtü'l-Müfessirin, (I. tab', Kahire, 1392), I. 425 ile İsmâil Paşa el-Bağdâdî'nin Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin (İst. 1951) isimli eserinin I. 709. sayfasında "Ğattâs" olarak geçmektedir.

b) Doğumu :

es-Sehâvî, H. 558/M. 1163 veya H. 559/M. 1164 yılında Mısır'ın küçük bir kasabası olan Sehâ'da doğmuştur.

c) Tahsili, seyahatları, meşgul olduğu ilimler ve hocaları :

es-Sehâvî, doğduğu yerden Mısır'a giderek orada önceleri Mâlikî Mezhebi fıkhı ile meşgul olmuş, sonra Şâfiî Mezhebi'ni iltizam ederek Kâhire'deki el-Karâfe mescidine yerleşmiş ve uzun müddet bu mescidin imamlığını yürütmüştür (4). Kırâat tahsilini aynı beldede Veliyyullâh abu'l-Kâsım eş-Şâtîbî (v. 590/1194)'den yaparak, kırâatın inceliklerini, ilenini ve rivâyetlerini ondan almıştır. Meşhur kasidesini kendinden okumuştur. Orada başkalarından da kırâat okuduğu haberler arasındadır. Kırâat hocalarından abu'l-Cûd ve abu'l-Fadl Muhammed b. Yûsuf el-Ğaznevî (v. 599/1202), Asâkir b. Ali (v. 581/1185)'yi sayabiliriz. Sonuncu hocasından nahv, lugat ve edebiyatı da tahsil eylemiştir. Kırâat tahsili için Dimeşk'a giderek, orada abu'l-Yemen el-Kindî (v. 613/1216)'den çok kırâat okumuş ve aynı zamanda ondan nahv, lugat ve edebiyat dersleri de almıştır. Dâvud b. Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî (v. 616/1219)'den abu'l-Kerem eş-Şehrezûrî (v. 550/1155)'nin kitâbü'l-mesâbihini okuyarak rivâyet etmiştir. Şöyle ki; Dâvud b. Ahmed de bu eseri müellifinden dinlemişti.

İskenderiye'de es-Silefî (v. 579/1180) ve Ebû Tâhir b. Avf'tan, Mısır'da Asâkir b. Ali, el-Bûsîrî, İbn Yâsin (v. 636/1238) ve başkalarından da hadis dinlemiştir (5).

İlim tahsilini tamamladıktan sonra Dimeşk'a giderek oraya yerleşmiş ve orada vefatına kadar kalmıştır.

d) Talebeleri :

Zamanında talebesi en çok olan kırâat âlimlerindedir. Yedi kırâatı, kendisinden sonra Sâlihiyye Türbesinde şeyhu'l-kurrâlığı devam ettiren

-
- (3) es-Sehâ, Mısır'ın batısında küçük bir kasabadır. Yâkut el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân (Beyrut, tarihsiz), III. 196; Şemsüddin Sâmî, Kâmûsü'l-A'lâm (İst. 1311), IX. 2539.
- (4) Yâkut, Mu'cemü'l-Udebâ (III. baskı, Dâru'l-Fîkr 1400/1980), XV. 65.
- (5) İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân ve İnbâhu Ebnâ'iz-Zemân (Tah. ed-Doktor İhsan Abbâs, Beyrut, 1970), III. 340; ez-Zehebi, Ma'rîfe, II. 503; Siyer, XXIII. 122; es-Sûbki, Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ (II. tab', Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz), V. Terc. 126; İbnu'l-Cezerî, Ğaye, I. 569; es-Süyûtî, Buğyetü'l-Vüât fi Tabakâti'l-Lügaviyyin ve'n-Nühât (Tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim (el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tarihsiz), II. 192; ed-Dâvûdî, a.g.e., I. 425; Serkis, Yûsuf İlyân, Mu'cemü'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe (Mısır, 1346/1928), I. 1014.

ebu'l-Feth Muhammed b. Ali el-Ensârî (v. 640/1242) ile birlikte el-Hâfız el-Allâme Ebû Şâme (v. 665/1266), el-Kâdî Abdsüselâm ez-Zevvâvî (v. 681/1282), er-Reşid Ebû Bekr b. Ebi'd-Dürr (v. 673/1274), Takıyyüddin Yakûb el-Cerâyidî (v. 688/1289), İbrâhîm b. Dâvûd el-Fâdilî (v. 692/1292), Ca'fer b. Debûka el-Harrânî (v. 691/1291), Muhammed b. Abdilazîz ed-Dimyâtî (v. 693/1293), en-Nazzâm Muhammed et-Tebrîzî (v. 604/1207), eş-Şihâb Muhammed b. Müzhir (v. 690/1291), el-Cemâl Abdülvâhid b. Kesîr en-Nakîb (v. 690/1291), er-Reşid İsmâil b. Muallim (v. 673/1274), Muhammed b. Kaymaz (v. 602/1205), ez-Zeyn İsâ b. Ali el-Halebî (v. 690/1291'den sonra), ed-Diyâ' el-Eş'arî okumuşlardır.

Bunların yanında Kırâât-ı Seb'a'nın tamamını okuyamayıp, sadece Nâfi', Âsım ve Ebû Amr'ın kırâatlarını okuyan; bu üç imamın kırâatlarıyla Kur'ân-ı Kerim'i hatmeden, Şâtibiyye'yi kendilerine arzedeni dinleyen öğrencileri de vardır. el-Hatîb Şerefüddin Ahmed b. İbrâhîm el-Fezzârî (v. 705/1305), İbrâhîm b. el-Hasen el-Mahramî, Ahmed b. Mervân el-Ba'lebekî (v. 612/1215), el-Hasen b. el-Hallâl, İsmâil b. Mektûm, Ebu'l-Mehâsin b. el-Hirakî, Ahmed b. Muhammed el-Kalânîsi bunlardandır.

Ondan Bağdâd şeyhi Abdüselâm b. Ebi'l-Ceyş (v. 676/1277) icazet tariki ile kırâat rivâyetinde bulunmuştur. er-Reşid İsmâil b. el-Muallim (v. 714/1314) ile İbrâhîm b. Ali en-Nasîr (v. 684/1285) ise onun son talebelerindedir (6).

e) Vefatı :

es-Sehâvî Dimeşk'ta, son olarak yerleşmiş olduğu ve kırâat okutması için şahsına tahsis edilen Ümmü's-Sâlih türbesinde H. 643 senesi Cemâziye'l-âhîrin 12. pazar (15 Ekim 1245) günü vefat etmiştir. Cenazesi huşu, celâdet ve heybet içerisinde büyük bir topluluk tarafından kılınan cenaze namazından sonra Sefh Kasıyûn denen kabristana defnolunmuştur. R.A. (7).

B — KİRÂÂT İLMİNDEKİ YERİ VE ŞAHSİYETİ :

a) Kırâat İlmindeki Yeri :

es-Sehâvî, imâm, allâme, muhakkık, mukri', mücevvid, kırâata ve ileline âgâh; lugat ve tefsirde imâm ve zikredilen bütün ilimlerin hakika-

(6) ez-Zehabî, Ma'rife, II. 503 - 504; Siyer, XXIII. 122 - 124; İbnü'l-Cezerî, Ğaye, I. 569 - 570; ed-Dâvûdî, a.g.e., I. 425 - 426.

(7) İbn Hallikân, a.g.e., III. 340; ez-Zehabî, Ma'rife, II. 506; Siyer, XXIII, 124; el-Iber fi Haberî Men Ğaber (Tah. Ebû Hâcir Muhammed es-Said... Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985), III. 247; es-Sübki, a.g.e., V. 126; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye (Beyrut, 1966), XIII. 170; es-Süyûtî, Buğ-ye, II. 192; İsmâil Paşa, Hedîyye, I. 709. Ancak Brock. S. I. 728 ve G. I. 522 de vefatı H. 634 olarak geçmektedir.

tını bilen bir kimse idi. Zamanında Dimeşk'in "**Şeyhu'l-Kurrâi**" idi. İlimde, uzaktan - yakından onun seviyesine yükselen bir kimse yoktu. Belirtilen ilimlerden başka birçok ilimde de mütebahhir idi. Bildiklerini ketmetmeden arzulu olanlara aktarmaya gayret ederdi. Dimeşk câmiinde, Yahyâ b. Zekeriyyâ Aleyhisselâm'ın huzurunda kırk seneden fazla halka kırâat okutmuştu. Daha sonraları "**Ümmü's-Sâlih**" türbesinde kırâat okutmaya devam etmişti. Hatta, kırâat ilminde, zamanında bu çevrenin en ileri gelenlerinden olması sebebiyle bu türbe O'na kırâat okutması için tahsis edilmişti. Kırâat okumak için etraftan buraya akın akın gelen öğrenciler büyük kalabalık oluşturuyorlardı. Hâfız Ebû Abdillâh (ez-Zehebî), Târîhu'l-İslâm'ında "**Ondan kırâat alanlar o kadar çoktu ki, dünyada talebesi ondan daha çok bir Kur'an öğreticisi görmedim.**" diyor (8). Yine ez-Zehebî, O'nun hakkında el-Iber isimli eserinde diyor ki: "**O'ndan kırâat okuyanlar o kadar çoktu ki, sayısını Allâh bilir. İslâm'da kendisinden alınan kırâat ilminden daha fazlasının alındığı bir başkasını bilmiyorum.**" (9).

el-Kâdi (İbn Hallikân) Vefeyâtü'l-A'yân'ında şöyle diyor: "**O'nu defâatla Cebelü's-Sâlih'in'e bir hayvanla çıkarken gördüm. Etrafında iki veya üç kişi vardı. Onlar kendisine, Kur'an-ı Kerim'den değişik yerlerden, aynı zamanda okuyorlardı. O da hepsine cevap veriyordu.**" (10). ez-Zehebî, bu olayı aynen anlattıktan sonra, "**Ben derim ki, Kur'an okutucularından, aynı zamanda, iki veya daha ziyade kişiye Kur'an okutmayı Şeyh Alemüddin'den başkasını ruhsatlı bir kişi olarak bilmiyorum. Bu uslûb üzere sahlî bir rivâyetin olup olmayacağı hakkında şüphe ederim.**" (11). ez-Zehebî, böyle söylemekle birlikte Hz. Âişe (R.A.) Vâlidemizin "**Bütün sesleri işitme kudretinin ihâta ettiği Cenâb-ı Hak ne yücedir.**" dediğini naklederek, öğrencinin kırâatı zaptetmesini ancak üstâdın ona icâzet vermesiyle kayıtlamış ve her ne kadar, her vechinde, öğrencinin hocasını dinlemesi mümkün olmasa bile, eğer hoca icâzet vermiş ise onun rivâyeti de icâzet sayılır demek suretiyle es-Sehâvî'nin bu şekilde öğrencilere kırâat okutup icâzet vermesini câiz görmüştür (12). Kaldı ki, İbnü'l-Cezerî "**Belki insanın nefsinde ez-Zehebî'nin şüphe ettiği gibi şüpheler uyanabilir. Ama, es-Sehâvî'nin soru soran etrafındaki talebelerin hepsine ayrı ayrı cevap verdiği işitilmemiş midir? İşitilmiştir. Eğer, öğrencilerin sorduğu soruların her birini ayrı ayrı işitmemiş olsaydı, onların sorularına ayrı ayrı ce-**

(8) İbnü'l-Cezerî, Ğâye, I. 569.

(9) ez-Zehebî, el-Iber, III. 247.

(10) İbn Hallikân, a.g.e., III. 340; es-Süyûtî, el-İtkân Fî Ulûmi'l-Kur'an, (Tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, I. Tab' 1387/1967), I. 280.

(11) Geniş bilgi için bkz. ez-Zehebî, Ma'rife, II. 504 - 505.

(12) ez-Zehebî, a.g.e., II. 505.

vabı nasıl verirdi? es-Sehâvi'nin velâyetinde kat'iyen şüphemiz yoktur. Bana, zamanlarına yetiştiğim şeyhlerden bir grup, kendi üstadlarından rivâyet ettiklerine göre, cinnilerden bir grubun O'ndan kırâat okumuş olduğunu haber vermişlerdir." (13).

Kırâatta şöhret bulmasına asıl sebepse, kırâat sâhasında yeni usûl-ler vaz'eden büyük imâm eş-Şâtibi'nin "**ŞÂTİBİYYE**" olarak bilinen eserine şerh yazması (14) ve bu vesile ile Şâtibi'nin "**Kasidemin açıklanmasını Allâh öyle bir gence takdir etti.**" demek suretiyle kendisinden bahset-tirmesi olmuştur (15).

b) Kişiliği :

es-Sehâvi, dinin emirlerine titizlikle uyan, hayır ehli, seçkin, mütevâ-zi, gösterişten uzak, hoş sohbet, herhangi bir işin evvelini ve sonunu dü-şünerek teennîli davranan, kadri bilinen ve keskin zekâ sâhibi bir kimse idi. İlimden başka bir şeyle meşgul olmazdı. Kerâmet ehli bir zat idi (16).

C — ESERLERİ :

a) Kırâât ve Tecvid :

1 — Fethu'l-Vasît fi Şehî'l-Kasid (Şerhu's-Şâtibiyye) (17).

Şâtibi'nin "**Hırzu'l-Emâni ve Vechü't-Tehâni**" isimli 1173 beytten mü-teşekkil kasidesinin şerhidir.

Şâtibiyyenin ilk şerhlerindedir. İki cild halindedir. es-Sehâvi'nin şö-hret bulmasına vesile olan bu şerhtir.

Ebû Şâme (665/1267), bu şerhle alâkalı olarak "**Üstâdımın bu şerhi, Kur'ân-ı Kerim'den sonra ezberlediğim ilk kıymetli kitaptır. Onun ezber-lenmesini biktirdiğimde henüz bülûğ çağına girmiş değildim.**" demek-te-dir (18).

(13) İbnü'l-Cezeri, Ğaye, I. 569.

(14) İbnü'l-Cezeri, a.g.e., I. 570; Hayruddin ez-Zirikli, el-A'lâm Kâmüsü Terâcim li Eshûri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' Mine'l-Arabi ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikin (III. Tab', Beyrut 1389/1969), V. 154.

(15) İbnü'l-Cezeri, Ğaye, I. 569 - 570.

(16) İbnü'l-Cezeri, Ğaye, I. 569.

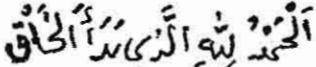
(17) İbn Hallikân, a.g.e., III. 340; ez-Zehebi, Ma'rife, II. 504; Siyer, XXIII. 122; İbnü'l-Esir, a.g.e., XIII. 170; İbnü'l-Kâsîh, Sirâcü'l-Kâri'l-Mübtedi ve Tezkâru'l-Mukri'l-Müntehi, (III. Tab', Mısır, 1373/1954) Sh. 3; İbnü'l-Cezeri, Ğaye, I. 570; en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr (Tah. Ali Muhammed ed-Dab-bâ', Mısır), I. 63; es-Süyûti, Hüsnü'l-Muhâdara, (Tah. M. Ebu'l-Fadl İb-râhîm, I. Tab', 1387/1967, Mısır) I. 412; Buğye, II. 192 - 194; Kâtip Çelebi, a.g.e., I. 647; 1620; Zirikli, a.g.e., V. 154.

Bu şerhin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Bunlardan, Munc. 102, Paris 611, Kairo ¹1, 103, ²1, 25 Patna I, 16, ¹⁴¹ Paris 609, No 74, Kairo ²1, 25, Jer. Hâl (19) Âsaf I, 300, ⁴⁸, Bank XVIII, 1224 (20)'i sayabiliriz.

Bu şerhin, nesh hattı ile yazılmış 329 yaprak halinde Nuru Osmaniyeye Kütüphanesi 48 demirbaş numarada kayıtlı bir nüshasının olduğu kayıtlardan (21) anlaşılmıştır.

2 — el-Vesiletü ilâ Keşfi'l-Akile (Şerhu Râiyyeti'ş-Şâtîbî fi'r-Resm) (22)

Şâtîbî'nin resm-i mushaf ile ilgili 300 beytten müteşekkil (Râ) kâfiyeli "Akiletü Etâbî'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsîd" isimli manzum eserinin şerhidir. Tek cild halindedir.

Eser. diye başlamaktadır (23).

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Bunlardan; Berl. 495/6, Wien 1634, Paris 610, ¹, Br. Mus. Suppl. 89, Kairo ¹1, 119, ²1, 30, Qavala I, 36, Patna I, 21, ¹⁸⁶. - 2 - 7. S. Suppl. (2. Wakf İbr. 40, Qavala I, 9, 9 56, 7. Fâtih Wakf İbr. 45, Fâtih 40₃, 45 Köpr. III, 14) (24) Tunis. Zait. I, 153, Kairo²1, 30, Rampur I, 56, ⁸⁹, Bank. XVIII, 1281, s. Not. et. Extr, VIII, 336 (25)'yi sayabiliriz.

Ayrı olarak İst. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 22 demirbaş numarada kayıtlı nesh hattı ile yazılı 136 yapraktan müteşekkil Mustafa b. Muhammed tarafından istinsah edilen bir nüshasının olduğu kayıtlarda (26) belirtilmiştir.

(18) Ebû Şâme, el-Mürşidü'l-Vecîz (Haz. Tayyar Altıkulaç, Beyrut, 1395/1975), Sh. 17.

(19) Brock. I. 250.

(20) Brock. S. I. 725.

(21) Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi bilgi sayısı.

(22) ez-Zehabi, Ma'rife, II. 504; Siyer, XXIII. 122; İbnü'l-Cezeri, Çâye, I. 570; es-Süyûtî, II. 192 - 193; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbârî Men Zehab (Dâru'l-Fikr, Tarihsiz.), V. 22...; Brock. S., I. 728; Sert Durmuş, Kirâat Ekolleri (Başlangıçtan VII. Hicri Asrın Başına Kadar), (Doktora tezi, Konya S. Ü. basılmadı), Sh. 207.

(23) Kâtip Çelebi, a.g.e., I. 1159.

(24) Brock. I, 522.

(25) Brock. S., I. 728.

(26) S. Ü. İlahiyat Fak. Kütüphanesi bilgisayarı.

3 — Cemâlül-Kurrâ' ve Kemâmü'l-İkrâ' (27)

Kırâât, tecvîd, nâsîh, mensûh, vakf ve İbtidâ' ve buna benzer birçok fenni içine alan değerli bir eserdir (28).

İbnü'l-Cezerî, bu kitâbı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Huseyn b. Yûsûf el-Kefrî (776/1374)'den, O'nun da Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ali er-Rikkî (742/1341)'den, O'nun da Şihâbüddîn Muhammed b. Müzhir ed-Dimeşkî (690/1291)'den, O'nun da müellifinden bizzat okuduğunu haber verenlerden bize nakletmektedir (29).

Bu kitap, yazmalar bulunan Kairo², I, 18 (30) Kairo¹, 94, ²1, 18 (31) kütüphanelerde mevcut olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

4 — el-İfsâh ve Ğâyetü'l-İşrâh fi'l-Kırâati's-Seb' (32)

5 — Akve'l-Uded fi'l-Kirâe (33)

6 — et-Tavdü'r-Râsîh fi'l-Kirâe (34)

7 — Nesru'd-Dürer fi'l-Kirâe (fi'l-Kırâât) (35)

8 — Merâtibü'l-Usûl "ve Ğarâibü'l-Füsûl" fi'l-Kirâe (fi'l-Kırâât) (36)

9 — et-Tabsıra fi Sifâti'l-Hurûf ve Ahkâmi'l-Medd

(27) ez-Zehabî, Ma'rife, II. 504; Siyer, XXIII, 123; İbnü'l-Cezerî, Ğaye, I. 570; en-Neşr, I. 96; Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 593; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708; Brock., I. 522; Hayruddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm Kâmûsü Terâcim li Eşhürir-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arabî ve'l-Musta'rabin ve'l-Müsteşrikin (Üçüncü baskı. Beyrut, 1389/1969), V. 154; eş-Şevvâh, Mu'cemü Musannafâti'l-Kur'âni'l-Kefim (I. tab', Riyâd, 1404/1984), I. 222; Bilmen, Ömer Nasûhi, Büyük Tefsir Tarihi, Tabakâtü'l-Müfessirin (Bilmen Yayınevi, İst. 1974), II. 518 - 519. Ancak, İbnü'l-İmâd, a.g.e., V. 222 de bu kitabın ismi "Cemâlü'l-Kurrâ' ve Tâcü'l-İkrâ'" olarak geçmektedir.

(28) İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I. 96; Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 593.

(29) İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I. 96 - 97.

(30) Brock. S., I. 728.

(31) Brock., I. 522.

(32) Kâtip Çelebi, a.g.e., I. 132; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708.

(33) Kâtip Çelebi, a.g.e., I. 140. Ancak İsmâil Paşa, Hediye, I. 708'de bu eserin isminin "Akve'l-Uded fi Ma'rifeti'l-Aded" olduğunu kaydetmektedir.

(34) İsmâil Paşa, Hediye, I. 708 - 709.

(35) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1927; eş-Şevvâh, a.g.e., II. (Terc. No: 3056). İsmâil Paşa, Hediye, I. 708'de ise bu kitabın adını "Nesru'd-Dürer fi Zikri'l-Âyat ve's-Süver" olarak vermektedir.

(36) Kâtip Çelebi, a.g.e., 1650; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708 - 709.

Brock, bu eserin yazma nüshasının Âsaf, I, 296, 87'de olduğunu kaydetmektedir (37).

10 — Minhâcü't-Tevfik fi'l-Kırâe (38)

eş-Şevvâh, "Minhâcü't-Tevfik ilâ Ma'rifeti't-Tahvil ve't-Tahkik" ismi ile es-Sehâvî'ye âit bu eserin yazma olarak Melik Suûd Üniversitesi Kütüphanesi 850/2 m (S. 115. 133) numarada kayıtlı olduğunu bildirmektedir (39).

11 — Hidâyetü'l-Mürtâb ve Ğâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb (muhtasar Manzûme fi'l-Kırâe) (40)

Bazı kaynaklarda bu eserin "Hidâyetü'l-Mürtâb ve Ğâyetü'l-Huffâz ve't-Tullâb... fi Ma'rifeti Müteşâbihâti'l-Kur'ân" olarak kaydedildiğini görmekteyiz (41).

İlyan Serkis, eserin bu isimle H. 1306 İstanbul baskısının olduğunu ve Mısır'da taş baskı olarak defaatla basıldığını eserinde (42) bildirmektedir.

Ayrıca yazma nüshalarının olduğunu kaynaklardan (43) öğreniyoruz.

12 — Keşfü'l-Hicâb Şerhu Hidâyeti'l-Mürtâb fi Müteşâbihâti'l-Kur'ân (44).

13 — Umdetü'l-Müfid ve Uddetü'l-Mücîd fi Ma'rifeti't-Tevcid

es-Sehâvî'nin tecvîde ilgili elimizde matbu olarak mevcut olan eseri budur.

Bu eser, Medine-i Münevvere İslâm Üniversitesi hocalarından Ebû Âsım Abdülaziz b. Abdilfettâh el-Kârî tarafından H. 1402 yılında tahkik ve Şerh edilmiştir. Kitap iki kasideden müteşekkildir. Birincisi (325/936) da vefat eden ve tecvîde dair ilk eser veren olarak bilinen Ebû Müzâhim el-Hâkânî'ye ait "Râiyyetü'l-Hâkânî" olup "Kasidetü'l-Hâkânî" diye meşhur olan kasidesidir.

(37) Brock. S., I. 728.

(38) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1871. Bu eser, İsmâil Paşa, Hediye, I. 709'da "Minhâcü't-Tevfik fi Ma'rifeti't-Tevcid ve't-Tahkik" olarak kayıtlıdır.

(39) eş-Şevvâh, a.g.e., III. (terc. No: 2315).

(40) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 2041; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708 - 709.

(41) ez-Zirikî, a.g.e., V. 154; eş-Şevvâh, a.g.e., IV. (Terc. No: 3071); İ. Serkis, a.g.e., I. 1014; Bilmen, a.g.e., II. 518.

(42) İlyan Serkis, a.g.e., I. 1014.

(43) Yazma nüshaları için bkz. Brock. I. 522; S., I. 728.

(44) eş-Şevvâh, a.g.e., IV. (Terc. No: 3127).

İkinci kaside ise Müellifimize aittir.

Bu kitap, "Nûniyyetü's-Sehâvî" (45) veya "el-Kasîdetü'n-Nûniyye" (46) olarak meşhur olmuştur.

Bazı kaynak eserlerde bu manzumenin adının "Umdetü'l-Müfid ve Uddetü'l-Mücid fi Ma'rifeti't-Tecvid" olduğu (47) ve hatta "Umdetü'l-Mücid fi'n-Nazm ve't-Tecvid" (48), sonuna ilâve olmaksızın "Umdetü'l-Müfid ve Uddetü'l-Mücid" (49) olarak da görmek mümkündür.

Elimizdeki mevcut matbu olan bu eserin yazma nüshaları da vardır. Kairo² I, 24, Brill. H. 1. 325, ² 620, 6, Âsâf I, 302, 30. Patna I, 16, 145 numaralarda (50); bunlardan başka Üsküdarlı Kütüphanesi 36 demirbaş numarada 2 varak (159 - 161 ek 11) halinde, Hacı Mahmut Efendi Kütüphanesi 355 demirbaş numarada 45 - 47 varak arasında nesh hattı ile bir nüshasının da bulunduğu kayıtlar (51) arasındadır.

Kasîde-i Nûniyye, tecvidin bel kemiğini oluşturan harflerin tashihiinden, sıfatlarının açıklanmasından ve onlardan birbirlerine benzeyenlerinin diğerlerinden nasıl ayrılacağından ve bu ayırmada keyfiyetin nasıl olacağından bahsetmektedir. Bu sebeble büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Ancak, kasidede mahreclerden bahsedilmemesi büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Zira, harflerin ekserisi, mahreclerinin bilinip, sıfatlarının çıkışını oralardan gerçekleştirmek suretiyle diğer harflerden ayırmak mümkün olabilir. Mahreclerden bahsedilmemesi, bazı harfleri diğerlerinden ayırma imkânını vermediğinden eksiklik kendini göstermektedir. Çünkü, mahrecler harflerin tecvidi meselesinde vazgeçilemeyen ana meselelerdendir. Ama, bu manzumenin, sahasında yazılan ilk manzûmelerden sayılması belki böyle bir eksikliğin olmasını mazur gösterebilir (52).

Yine teyiden belirtelim ki, Nûniyye, harflerin tashihi, sıfatlarının açıklanması ve birbirlerine benzeyen sıfatların diğerlerinden nasıl ayrılacağı konularında pek kıymetli bilgiler vermek suretiyle tecvid sâhasında pek

(45) Nûniyyetü's-Sehâvî, Sh. 36 'esah olan nüshada isminin başlıkta belirtilen olduğu kaydedilmektedir.

(46) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1348; Brock. S. I. 728.

(47) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1171 - 1172; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708; eş-Şevvâh, a.g.e., I. (Terc. No: 509).

(48) Brock. S. I. 728.

(49) Brock. I. 522.

(50) Bkz. Brock. I. 522; S. I. 728.

(51) S. Ü. İlahiyât Fak. Kütüphanesi Bilgisayarı.

(52) Alemüddin es-Sehâvî, Nûniyyetü's-Sehâvî, (Tah. ve Şerh eden Ebû Âsım Abdülaziz b. Abdilfettâh el-Kârî, Dâru Mısır, Medine, I. Tab', H. 1402) Sh. 37.

çok ilgi çekmiştir. Bu sebeble nâzımın zamanında ve sonraki devirlerde de âlimler ve muhakkikler bu manzûmeye ehemmiyet vererek onu ezberleme ve rivâyette çok titizlik göstermişlerdir.

Bu kasideyi ez-Zehebî, es-Sehâvî'nin talebelerinden Cemâlüddîn İbrâhîm b. Dâvûd el-Fâdilî (692/1292)'den dinlemiş, O'ndan da Muhammed b. Abdillâh b. Muhib işitmiş, O'ndan da Yûsûf b. Abdilhâdî dinlemiştir. İbnü'l-Hâdî'de evlatlarına okutarak ve onlara icâzet vererek özel bir itina göstermiştir (53).

Ayrı bir silsile ile, İbnü'l-Cezerî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh es-Safevî (766/1364)'den okuduğunu, O'nun da Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Süleymân b. Mervân el-Ba'lebekki (612/1215)'den okuduğunu, O'nun da es-Sehâvî'den dinlediğini haber vermektedir (54).

Önce bu manzûmeyi nâzım es-Sehâvî kendisi "**Tuhfetü'l-Kurrâ' fi Şerhi Umdetü'l-Müfid li's-Sehâvî fi't-Tecvid**" ismi ile kısa olarak şerhetmiştir (55).

Bu şerhten başka İbnü'l-Fukkâ' el-Hamevî İsmâil b. Muhammed b. İsmâil (670/1271) "**Şerh Umdetü'l-Müfid fi't-Tecvid li's-Sehâvî**" ismi ile şerhetmiştir (56).

Başka bir şerh de Şemsüddîn Ahmed b. Mahmûd'a âittir (57).

Kasîde, recez ölçüsüyle yazılmış olup, 64 beytten müteşekkildir. Kasîde,

يَا مَنْ يَرُومُ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ
وَيَرُودُ سَائِرَ أُمَّةِ الْإِنْتِقَانِ

Yâ men yerümü tilâvete'l-Kur'âni

Ve yerüdü şe've eimmeti'l-itkâni

diye başlayıp,

(53) es-Sehâvî, a.g.e., (Tercümetü's-Sehâvî), Sh. 36.

(54) İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I. 98.

(55) İsmâil Paşa, İdâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zünûn an Esmâil'l-Kütübi ve'l-Fünûn, (İst. 1947 M. E. Basımevi), I. 255.

(56) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1171-1172; III. 1983; İsmâil Paşa, Hediye, I. 213. Ancak burada "Şerhu Kasideti'n-Nüniyye kezâ" diye bir şerhten daha söz edilmektedir. Halbuki "Kasidetü'n-Nüniyye" ile "Umdetü'l-Müfid" malum olduğu üzere, aynı kasidedir. Bu ikinci şerh mükerrer olarak kaydedilmiş olsa gerektir.

(57) Kâtip Çelebi, a.g.e., II. 1171-1172; Kehhâle, Mu'cem, II. 171.

وَاعْلَمَ بِأَنَّكَ جَائِرٌ فِي ظُلْمِهَا
 إِنَّ قِسْمَهَا بِقِسْمَةِ النَّحَا فِي

**Va'lem bi enneke câirun fi zulmihâ
 İn kistehâ bi Kasidetü'l-Hâkâni**

diye son bulur.

es-Sehâvi, bu eserinde tecvîdin hakîkati ve mizânı ile ilgili tenbihi müteâkip harflerin sıfat itibariyle mertebelerini beyân eder. O, ekseriyetle mübtedilerin muhtaç olduğu, harfleri birbirinden ayırmada ve bu ayırmada ölçü olacak açıklamalarıyla tecvîdin ana meselelerinden birini eserinde incelemiştir. Ancak, bu kadar bilgi Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel surette okuyabilecek seviyeye yükseltecek kadar yeterli değildir. Önce temas ettiğimiz gibi, "Mahâricü'l-hurûf" bu eksikliklerin başında gelmektedir. Bundan başka, tecvîd konusunda müstağni olamayacağımız Tenvîn ve nûn-i sâkinenin hükümleri, gûnneli okunuşlara tealluk eden meseleler, medlerin çeşitleri ve miktarları, Râ'nın hükümleri, kalın okunan Lâm ve hükümleri, vasıl hemzesinin hükümleri gibi konuların da işlenmesi uygun olurdu.

Nâzım eserinde harfleri tek tek ele alarak, herflerin sıfatlarını belirtmiş, aralarındaki farklılıkları açıklamıştır. Sonunda da tertilin hakikatini belirterek, kırâatta hataya düşmekten korunmak gerektiğini açıklamıştır. Bu yönüyle sâhasında büyük bir boşluğu doldurmuştur.

b) Diğer İlim Dağlarında :

- 1 — Tefsîru'l-Kur'ân ilâ Süreti'l-Kehf (fi erbei mücellidât)
- 2 — Kitâbü'l-Mufaddal fi Şerhi'l-Mufassal li'z-Zemahşeri
- 3 — Müfidü'd-Deyâci fi Tefsiri'l-Ehâci
- 4 — el-Kasidetü's-Seb'a fi Medhi Seyyidi'l-Halk S.A.V. ve Şerhuhû Ebû Şâme
- 5 — el-Mefâhire beyne Dimeşk ve'l-Kâhire
- 6 — İfsâhu'l-Mûciz fi İzâhi'l-Mu'ciz
- 7 — Tuhfetü'l-Fürâd ve Tarfetü'l-Mürtâd
- 8 — Tenvîru'z-Zulem fi'l-Cûd ve'l-Keram
- 9 — el-Cevâhiru'l-Mükellele fi'l-Ahbâri'l-Müselsele

- 10 — Zâtü'l-Usûl fi Medhi'r-Rasûl S.A.V. (Zâtü'l-Usûl ve'l-Kabûl fi Mefhari'r-Rasûl)
- 11 — Zâtü'l-Hulel
- 12 — Zâtü'd-Dürer fi Mu'cizâti Seyyidi'l-Beşer
- 13 — Sifru's-Seâde ve Sefîru'l-İfâde fi Şerhi'l-Mufassal
- 14 — Şerhu'l-Muhâcât fi'l-Ehâcî ve'l-Ağlûtât li'z-Zemahşeri
- 15 — Şerhu Mesâbihi's-Sünne li'l-Beğavi
- 16 — Şekve'l-İştîyâk ile'n-Nebiyî't-Tâhiri'l-Ahlâk S.A.V.
- 17 — Arûsü's-Semer fi Menâzili'l-Kamer
- 18 — el-Kasîdetü'n-Nâsıra li Mezhebi'l-Eşâira
- 19 — el-Kevkebü'l-Vekkâd fi Tashihi'l-İ'tikâd
- 20 — Levâkihü'l-Fiker fi Ahbâri Men Ğaber
- 21 — Manzûme fi Müteşâbihâti'l-Küttâb (Mısır'da bir çok defa basılmıştır)
- 22 — Bastu'l-Kavl ve Tavvel
- 23 — Münîru'd-Deyyâcî fi'l-Âdâb
- 24 — Manzûme fi Ahzâbi'l-Kur'ân isimli eserleri vardır (58).

Bu eserlerinden başka hutbeleri ve şiirleri (59) de mevcuttur. Nûniye kasidesi başlıbaşına bir şâheserdir.

Cenâb-ı Hak büyük kırâât âlimi Alemüddîn Ebu'l-Hasen es-Sehâvî'ye rahmet eylesin ve eserlerinden bizi istifâde etmeye muvaffak kılsın. Âmin.

-
- (58) Bkz. Yâkût, Mu'cemü'l-Üdebâ', XV, 65 - 66; İbn Hallikân, a.g.e., III. 340 - 341; ez-Zehebî, Ma'rife, II. 504; Siyer, XXIII, 122 - 124; İbn Kesir, a.g.e., XIII, 170; İbnü'l-Cezerî, Gâye, I. 570; es-Süyûtî, Buğye, II. 192 - 194; Hüs-nü'l-Muhâdara, I. 412 - 413; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V. 222 - 223; İsmâil Paşa, Hediye, I. 708 - 709; İ. Serkis, a.g.e., I. 1014 - 1015; Kehhâle, a.g.e., VII. 209; Brock. I. 522; S. I. 728; Zirîklî, a.g.e., V. 154; Bilmen, a.g.e., II. 518 - 519.
- (59) Şiirleri için bkz. İbn Hallikân, a.g.e., III. 340; ez-Zehebî, Ma'rife, II. 505; İbnü'l-İmâd, a.g.e., V. 222 - 223; İbnü'l-Cezerî, Gâye, I. 571.